

Старший викладач Михайлова Л. З.

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

Формування досвіду міжкультурної комунікації у процесі самостійної роботи студентів

Сучасне суспільство вимагає від спеціаліста, який має диплом про вищу освіту, бути готовим до самостійної професійної та освітньої діяльності, а саме: уміти знаходити потрібне у великій кількості інформації, відповідати на професійні виклики, мати здатність працювати у тимчасових проектах, та навички до професійного обговорення та вирішення складних проблем та завдань на межі різних галузей та у співпраці з міжнародними партнерами. Іншими словами сучасний спеціаліст має вміти самостійно формулювати цілі та обирати шляхи їх досягнення, шукати, аналізувати та узагальнювати інформацію, критично мислити та колегіально приймати рішення, вміти вести дискусію та бути готовим до публічних виступів. Ці вимоги виводять на новий рівень не тільки суто професійні та галузеві знання та навички, але й загальнолюдські та соціальні навички.

Загально відомо, що друга світова війна назавжди зміна погляд людства на відносини між країнами та народами. Наука, економіка, мистецтво, спорт – це лише найочевидніші галузі діяльності людей, які не матимуть жодних перспектив перебуваючи в ізоляції. Туризм, особисті зв'язки завдяки інформаційним технологіям переводять міжнародні відносини на побутовий рівень. Сучасна людина, навіть якщо професійно вона не пов'язана з міжнародною діяльністю, цікавиться життям за межами свого «культурного ореалу». Нам цікаві ніші культури через кулінарію, побут, сімейні та дружні

стосунки, релігійні традиції. Сьогодні навіть в нашій бідній країні багато людей з дитячого віку мають можливість відвідувати інші країни, як за різними навчальними програмами, так і просто під час відпочинку з батьками. І це прекрасний досвід занурення в іншу культуру. Але статус туриста здебільшого або залишає нас лише споглядачем, або поміщає нас в умови, близькі до звичних нам, і не вимагає від нас зворотної дії, бо ми не взаємодіємо з носіями іншої культури протягом певного часу.

Класичне визначення терміна «міжкультурна комунікація» у роботі є Е. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова «Язык и культура» – це адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур [1, с. 26]. Тобто міжкультурна комунікація характеризується тим, що під час зустрічі представників різних культур кожен з них діє відповідно до своїх культурних норм. Саме навчальна та професійна діяльність спільно з представниками інших культур створює всі умови для міжкультурної комунікації. Як відомо, щоб ефективно спілкуватися та, як наслідок, ефективно співпрацювати з носієм іншої мови, глибокі знання цієї мови мають доповнювати глибокі знання культури її носіїв, бо «за кожним словом стоїть обумовлене національною свідомістю уявлення про світ» (С. Г. Тер-Мінасова) [2, с. 575]. Отже оволодіння майбутнім фахівцем навичками міжкультурної комунікації дозволить не лише запобігти негативних наслідків культурних розбіжностей, таких як «культурний шок», але ефективно використовувати знання про особливості культури свого партнера по комунікації.

Не дивлячись на те, що тема міжкультурної комунікації не перший рік є однією з пріоритетних. Вона все ще залишається дуже актуальною та достатньо складною через велику кількість негативних факторів, які перешкоджають практичному опробуванню та застосуванню теоретичних напрацювань. Це і економічні, такі як зубожіння країни та, як наслідок, недостатнє фінансування науки та освіти, і соціальні, тобто загальне зниження інтелектуального та культурного рівня більшості громадян, та історичні, через тривале життя за

«залізною завісою», яка не лише позбавила нас національної самоідентифікації, але й спотворила уявлення про інші національні групи, тим самим позбавивши здатності до міжкультурної комунікації.

Завдяки «комуністичній» спадщині українська система освіти, як і більшість інших сфер життя суспільства, відстала від освітніх систем розвинених країн заходу та сходу. Одним з прикладів такого відставання є неефективність самостійної роботи студентів у навчальному процесі. Самостійний пошук інформації, самостійний її аналіз, зроблені самостійно висновки були б неприйнятними в умовах тотального контролю за радянських часів. Але тепер маючи свободу ми все ще не маємо навичок до самостійної роботи. У західній системі вищої освіти самостійна робота студента є не просто важливою формою навчального процесу, вона є його основою. Наприклад, ціллю аудиторних занять в американську виші є викликати інтерес до дисципліни, що вивчається, завдяки інформації про останні наукові дослідження або постановку гострих невирішених проблем, визначити місце цієї дисципліни серед споріднених галузей та познайомити з основними принципами її вивчення. Відповідно частка аудиторних занять складає близька 40 % від загального навантаження [3].

Роль та місце самостійної роботи під час навчання завжди було и залишається однією з важливих проблем педагогіки. В. Буряк, відомий дослідник проблеми, визнає її найвищою формою навчальної діяльності [4, с. 49], П. Гальперін стверджує, що самостійна робота є рушійною силою навчального процесу [5, с. 82]. Поняття самостійної роботи під час навчання багатогранне, та різні автори тлумачать його по різному, акцентуючи увагу на окремих аспектах цього явища. За визначенням Б. П. Есипова, самостійна робота виконується за відсутності безпосередньої участі вчителя, але за його завданням та у спеціально наданий час [6, с. 15]. Деякі вчені визначають самостійну роботу як засіб організації та виконання учнями визначеної пізнавальної діяльності [7, с. 433], або як цілеспрямований, внутрішньо мотивований, структурований вид діяльності студента, за якого в умовах

систематичного зменшення прямої допомоги викладача виконуються навчальні завдання, що сприяють свідомому і міцному засвоєнню знань, умінь і навичок формування пізнавальної самостійності студента [8, с. 9].

Виходячи з наведених тлумачень самостійної роботи студентів науковці визначають низку напрямів реалізації самостійної роботи. По-перше, безпосередньо у процесі аудиторних занять: на лекціях, практичних та семінарських заняттях, під час виконання лабораторних робіт. По-друге, у контакті з викладачем поза розкладом, під час консультацій з навчальних питань та творчих контактів, під час виконання індивідуальних завдань. По-третє, поза аудиторних занять – під час виконання студентом домашніх завдань навчального та творчого характеру.

Вміння планувати, контролювати та корегувати свою навчально-пізнавальну діяльність без прямої допомоги викладача є проявом учбової самостійності. За твердженням С. Л. Рубінштейна дійсна самостійність має за основу свідому вмотивованість дій. «Несхильність до чужих впливів та навіювань є не свавіллям, а справжнім виявом самостійної волі, оскільки сама людина вбачає об'єктивні підстави для того, щоб чинити так, а не інакше» [9, с. 119]. В педагогічній психології виокремлюють наступні рівні учбової самостійності. Перший рівень характеризується копіюванням дій за наданим взірцем. В одно час відбувається ідентифікація об'єктів та явищ, та розпізнання їх шляхом порівняння з відомими взірцями. На другому рівні відбувається репродуктивна діяльність, яка здебільшого спрямована на сприйняття та запам'ятовування інформації про різні якості об'єкта, процесу чи явища. Однак саме на цьому рівні вже починається узагальнення методів пізнавальної діяльності та їх застосування під час вирішення складних задач. До третього рівня належить репродуктивна діяльність, тобто самостійне застосування набутих раніше знань для вирішення задач, що виходять за межі вже відомих зразків. Це рівень самостійної роботи спирається на здатність до індуктивних та дедуктивних висновків та узагальнень. Останній четвертий рівень характеризується здатністю до творчого мислення та представляє собою

самостійну творчу діяльність студента відносно застосування набутих знань за для вирішення задач в абсолютно нових, раніше не відомих ситуаціях.

В усіх визначеннях самостійної роботи студента підкреслюється відсутність прямого втручання викладача в навчальний процес. Але викладач опосередковано, через різні види завдань, планів та контролю, все ж впливає на самостійну роботу студента і вплив цей дуже істотний. Це обумовлено двома факторами. З одного боку багато студентів сьогодні не готові прийняти на себе відповідальність за власні навчальні потреби. Бо таку відповідальність та самостійність необхідно формувати ще в процесі отримання середньої освіти. З іншого боку у вітчизняній системі освіти все ще домінує авторитарно-навчальна та жорстко стандартизована система засвоєння знань. Відповіддю на обидві ці проблеми можуть бути традиційні для західної освіти тьюторство та коучинг[10, с. 112].

Не можна не підкреслити виховний аспект самостійної роботи студента, яка формує самостійність не тільки як сукупність вмінь та навичок, але і як рису характеру притаманну сучасному фахівцю. Щодо практичних питань організації самостійної роботи студента слід звернутися до правил раціональної організації розумової роботи, які сформулював великий руський фізіолог М. Є. Введенський (1852 – 1922). Зокрема вчений зазначав, що входити у роботу потрібно не відразу, не ривками, а поступово занурюючись в неї. Фізіологічно це обумовлено тим, що в основу будь-якої діяльності закладено утворення динамічного стереотипу – відносно сталої систему умовно-рефлекторних зв'язків, які утворюються за частих повторень тих самих дій зовнішнього середовища на органи відчуттів. Необхідно виробити ритм праці, рівномірне розподілення роботи протягом усього дня, тижня, місяця та року. Ритм слугує засобом психічного спонукання людини та відіграє у його житті виключно важливу роль. Необхідно дотримуватися послідовності у вирішенні будь-яких справ. Розумно поєднувати та переміняти працю та відпочинок. Також важливим правилом плідної розумової діяльності є суспільна значущість праці. З часом навички культури розумової праці перетворюються у звички та стають

природньою потребою особистості. Внутрішня зібраність та організованість є результатом чітко організованого режиму праці, вольових проявів та систематичного самоконтролю.

Повертаючись до питання навчання міжкультурної комунікації та його розгляду як частини вивчення іноземної мови, треба зауважити, що на перший погляд у самій фразі «самостійне вивчення мови та комунікації» на практиці закладене протиріччя. Але це лише на перший погляд, бо самостійна робота завершує задачі усіх видів навчальної роботи. Ні які знання, не підкріплені самостійною діяльністю, не можуть стати насправді надбанням людини. Тому самостійна робота студентів, заснована на учбових матеріалах, які допоможуть у розвитку власних умінь на навичок сприяє вирішенню багатьох задач пов'язаних з формуванням лінгвістичних, учбово-пізнавальних та міжкультурних компетентностей.

Для автономного вивчення іноземної мови учбові матеріали мають містити аутентичні тексти, які містять професійно значущу та країнознавчу інформацію та бути невід'ємною частиною усього комплексу навчальних матеріалів. Крім того вони мають бути складені таким чином, щоб робота в аудиторії була для студента логічним продовженням поза аудиторної діяльності. Особливість цих матеріалів – це так би мовити функції викладача, що вони виконують, тобто організація, керування та контроль. Такі матеріали мають мотивувати дію, зазначати ключові етапи здійснення цих дій, забезпечувати зворотний зв'язок – контроль за виконанням дій.

Усі навчальні матеріали мають активувати самостійну роботу студентів, спонукати до творчої роботи, до пошуку та віднаходження самостійних рішень, заохочувати до подальшої самоосвіти. Це досягається завдяки раціональній системі завдань, які мають містити проблемний характер та бути максимально наближеним до умов реального спілкування, щоб стимулювати розгорнуті відповіді з переходом до готового монологічного висловлювання, що, в свою чергу, сприятиме розвитку мовленнєвої компетенції іноземної мови.

За для ефективної організації самостійної роботи студентів необхідні навчально-методичні комплекси з вивчення загально професійних та спеціальних дисциплін, які б дозволили викладачам організувати навчальний процес на сучасному, науково-обґрунтованому рівні та реалізувати на практиці заходи професійно-прикладного спрямування, що дозволить підвищити якість професійної підготовки та рівень прикладної освіченості майбутніх фахівців у галузі лінгвістики та міжкультурної комунікації. Основними складовими такого навчально-методичного комплексу має бути по-перше конспекти лекцій чи навчальний посібник з дисципліни; по-друге методичні вказівки; по-третє завдання для самостійного виконання; по-четверте тестові завдання та варіанти контрольних робіт; по-п'яте питання для самоконтролю. Якість навчальних методичних та інших матеріалів у значущій мірі впливає на ефективність самостійної роботи студентів з іноземної мови, але не менше впливає вміння працювати з навчально-методичними комплексами, під час підготовки до аудиторних занять.

Сьогодні великий вплив на характер навчально-пізнавальної діяльності студентів має використання інформаційно-комунікаційні технологій в учбовому процесі. Використання електронних підручників, спеціальних навчальних програм, тестів, веб-квестів та інших технічних засобів дозволяє активізувати самостійну роботу завдяки компактності, значній виразності представлення учбового матеріалу (відео, аудіо, анімація, віртуальна реальність), інтерактивності та доступності. Наприклад, електронний підручник може поєднувати у собі можливості різних педагогічних програмних засобів: методичні рекомендації, навчальну програму, словник, тести, контролюючі програми та інше. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології надають практично необмежені можливості отримання, розміщення та передачі інформації будь-якого обсягу та змісту. Розумне використання Інтернет та комунікативних технологій дає можливість підвищити ефективність процесу навчання студентів, скоротити терміни формування досвіду міжкультурної комунікації.

Література

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. – М. Русский язык: 1990. – 120 с.
2. Василик М. А. Основы теории коммуникации. – М.: Гардарики, 2003. – 615 с.
3. Инновационность в образовании: опыт в Германии и США [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inpro.msu.ru/PDF/inno1.pdf>.
4. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 49-51.
5. Гальперин П. Я. Введение в психологию. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 150 с.
6. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – М.: Учпедгиз, 1961. – 126 с.
7. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник [для студ., аспірантів та молод. викладачів вузів] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
8. Внукова Н. М. Стратегія посилення самостійної роботи студентів у контексті приєднання України до Болонського процесу / Н. М. Внукова, В. М. Пивоваров, В. І. Успенко // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 грудня 2004 р. – Харків, 2004. – С. 8-10.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – М.: Учпедгиз, 1946. – 703 с.
10. Кокамбо Ю. Д. Тьюторство как новая форма взаимодействия участников образовательного процесса / Ю. Д. Кокамбо, О. В. Скоробогатова // Вестник Амурского государственного университета. – 2013. – № 60: Сер. Гуманитар. Науки. – С. 110-115.